

Dorota Komorowska

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Organizacja produkcji i wyniki ekonomiczne gospodarstw ekologicznych o różnej wielkości

Wstęp

Wiele symptomów wskazuje na załamanie się industrialnej (konwencjonalnej) drogi rozwoju rolnictwa [Zegar 2009]. System rolnictwa industrialnego, odpowiadający potrzebom stadium industrializacji w rozwoju cywilizacyjnym, podporządkował działalność wytwórczą w gospodarstwie rolnym zasadzie optymalnego wykorzystania czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału) celem maksymalizacji wyniku ekonomicznego. Pominięto zaś płaszczyznę przyrodniczą i społeczną, natomiast wzrost poziomu intensywności produkcji rolniczej skutkuje jej nadwyżkami, wyjąłowaniem i zanieczyszczeniem gleb, zanieczyszczeniem wód gruntowych, a tym samym degradacją rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Stąd potrzeba wielu ograniczeń dla działalności rolniczej oraz propagowanie metod produkcji przyjaznych środowisku, zgodnie z koncepcją rozwoju zrównoważonego¹.

Badania wskazują, że koszty użycia podstawowych czynników produkcji rolniczej rosną szybciej niż ceny produktów rolnych [Runowski 2009]. Głównym powodem kształtowania się takiej zależności jest ograniczony przyrost popytu na żywność i systematyczny wzrost wydajności produkcji rolniczej. Wynikają z tego określone konsekwencje dla organizacji i ekonomiki gospodarstw rolnych, stosowanych technik i technologii produkcji. Taka sytuacja może zachęcać do rozwoju produkcji rolniczej ekstensywnymi metodami ekologicznymi.

Za rozwojem rolnictwa ekologicznego w Polsce, z punktu widzenia technik wytwarzania, przemawiają rozdrobniona struktura agrarna i duże zasoby pracy

¹Koncepcja rozwoju zrównoważonego zakłada spójność pomiędzy celami ekonomicznymi, środowiskowymi i społecznymi. Pojęcie rozwoju zrównoważonego, użyte po raz pierwszy przez Komisję ONZ ds. Środowiska i Rozwoju w 1987 roku w raporcie pt. *Nasza wspólna przyszłość*, zostało zdefiniowane jako rozwój, który zaspokaja obecne potrzeby społeczeństw, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb. Skutkiem raportu jest rozwinięcie problematyki środowiskowej w badaniach rozwoju gospodarczego, które przyczyniły się do stworzenia koncepcji rozwoju zrównoważonego.

w rolnictwie, a zarazem duży udział tradycyjnych technologii produkcji sprzyjający przestawianiu gospodarstw konwencjonalnych na ekologiczne metody wytwarzania, natomiast z punktu widzenia rynku żywnościowego – rozwój popytu na produkty ekologiczne. Produkcja żywności ekologicznej na poziomie rolnictwa oparta na naturalnych metodach wytwarzania jest mniej wydajna, dlatego jej podaż rośnie w wolnym tempie, mimo wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej i objęciu naszego rolnictwa wspólną polityką rolną, w tym programem rolnośrodowiskowym², a tym samym wprowadzeniu dopłat do produkcji ekologicznej, odnotowano szybki wzrost liczby gospodarstw ekologicznych. Do rozwoju rolnictwa ekologicznego w ostatnim okresie przyczyniły się niewątpliwie dopłaty do produkcji ekologicznej, ale wprowadzenie ekologicznych metod wytwarzania dla wielu gospodarstw rolnych o niedużej skali i intensywności produkcji nie musi oznaczać pogorszenia wyników ekonomicznych ich działalności.

Cel i zakres badań

Celem opracowania jest ocena wpływu organizacji produkcji na wyniki ekonomiczne gospodarstw ekologicznych różnych grup wielkości na podstawie badań empirycznych gospodarstw ekologicznych w Polsce, objętych rachunkowością rolną w systemie FADN³ od 2004 roku. W próbie Polskiego FADN są certyfikowane gospodarstwa ekologiczne, których liczba z roku na rok zwiększa się.

W celu przeprowadzenia analizy pionowej (zmian w czasie) do badań przyjęto gospodarstwa ekologiczne uczestniczące nieprzerwanie w Polskim FADN w latach 2007–2009, ponieważ dopiero w tym okresie liczba powtarzających się gospodarstw w bazie FADN jest zadowalająca (tab. 1). W latach 2007–2009 w obrębie gospodarstw ekologicznych o powierzchni powyżej 50 ha użytków rolnych było 12 gospodarstw. Dla gospodarstw będących w polu obserwacji FADN metodyka dopuszcza publikację uśrednionych danych dla minimum 15 gospodarstw, dlatego w pracy przyjęto grupowanie umożliwiające analizę i publikację wyników (tab. 2).

²Program rolnośrodowiskowy jest instrumentem realizacji polityki rolnej UE respektującej cele środowiskowe. W ramach programu wprowadzono płatności za świadczenie usług na rzecz zachowania dobrego stanu środowiska i minimalizacji negatywnych efektów działalności rolniczej.

³FADN to jednolity system zbierania danych rachunkowych we wszystkich krajach członkowskich UE, służący m.in. do kreowania wspólnej polityki rolnej. W Polsce od 2004 roku IERiGŻ-PIB prowadzi badania rachunkowości rolnej w systemie FADN, określanym jako Polski FADN.

Tabela 1

Struktura ilościowa gospodarstw ekologicznych prowadzących nieprzerwanie rachunkowość dla Polskiego FADN według standardowych grup obszarowych

Lata	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha
2004–2009	37	9	19	6	3
2005–2009	61	18	26	14	3
2006–2009	89	25	42	18	4
2007–2009	143	48	60	23	12
2008–2009	191	48	81	36	26

Źródło: IERiGŻ-PIB.

Tabela 2

Liczebność badanych gospodarstw według przyjętych grup obszarowych

Wyszczególnienie	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–35 ha	Powyżej 35 ha
Liczba gospodarstw	143	48	60	18	17

Źródło: IERiGŻ-PIB.

Potencjał produkcyjny badanych gospodarstw

Przeciętna powierzchnia użytków rolnych gospodarstw ekologicznych powtarzających się w badanej próbie na przestrzeni lat 2007–2009 nieznacznie wzrastała, oprócz gospodarstw o powierzchni powyżej 35 ha UR w 2009 roku. Gospodarstwa, które powiększały areał użytków rolnych, powiększały go drogą dzierżawy. Gospodarstwa mniejsze obszarowo gospodarowały głównie na gruntach własnych. W gospodarstwach o powierzchni do 20 ha UR grunty dzierżawione stanowiły 10–15% powierzchni UR, a w gospodarstwach 20–35-hektarowych – ponad 15%. Dzierżawienie użytków rolnych miało znaczący udział w gospodarstwach większych i dużych o powierzchni powyżej 35 ha UR. Gospodarstwa tej grupy obszarowej gospodarowały w przeważającej mierze na użytkach rolnych dzierżawionych, ponieważ powierzchnia gruntów dzierżawionych stanowiła średnio 67% powierzchni UR tych gospodarstwach we wszystkich badanych latach. W większych gospodarstwach, zwłaszcza o powierzchni powyżej 35 ha UR, odnotowano relatywnie większy udział trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych (tab. 3), co wiązało się z większym udziałem była w pogłowie zwierząt ogółem.

Wkład zasobów pracy w procesy produkcji to nakłady pracy. Roczne nakłady pracy ogółem w przeliczeniu na pełnozatrudnionego w ciągu roku (w AWU⁴)

⁴AWU – jednostka przeliczeniowa nakładów pracy według metodyki FADN: 1 jednostka AWU = 2200 godzin pracy ogółem/rok. W nakładach pracy ogółem ujmuje się nakłady pracy nieopłacanej, głównie rolnika i jego rodziny, w jednostkach FWU (1 jednostka FWU = 2200 godzin pracy rodziny/rok).

Tabela 3

Zasoby produkcyjne porównywanych grup obszarowych gospodarstw

Lata	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–35 ha	Powyżej 35 ha
Średnia powierzchnia użytków rolnych (ha)					
2007	21,9	7,4	14,3	26,8	84,4
2008	22,5	7,9	14,8	27,9	85,3
2009	22,6	8,2	15,1	28,3	84,2
Udział trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych (%)					
2007	32,2	30,3	27,6	33,6	37,2
2008	32,7	30,1	27,8	34,6	38,3
2009	32,9	30,2	28,1	35,0	38,4
Liczba osób pełnozatrudnionych (AWU)					
2007	1,93	1,76	1,99	1,72	2,37
2008	2,01	1,88	2,07	1,82	2,38
2009	1,96	1,76	2,08	1,75	2,29
Aktywa ogółem na 1 ha użytków rolnych (zł/ha)					
2007	14 207	22 724	19 143	13 650	9 348
2008	14 242	22 520	18 692	13 499	9 589
2009	24 577	33 673	29 350	23 661	19 231

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ-PIB.

w badanych gospodarstwach ekologicznych razem w 2008 roku wzrosły o ok. 4%, co było spowodowane przede wszystkim wzrostem powierzchni plantacji sadowniczych, uprawy ziemniaków jadalnych i roślin strączkowych, natomiast w 2009 roku obniżyły się o ok. 2%, głównie na skutek zmniejszenia powierzchni uprawy ziemniaków jadalnych i ogólnoużytkowych oraz roślin strączkowych. Wzrost nakładów pracy ogółem w 2008 roku i ich spadek w kolejnym roku wynikał ze wzrostu i spadku nakładów pracy najemnej. Nakłady pracy własnej rolnika i jego rodziny w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy (w FWU) w omawianych gospodarstwach ogółem kształtowały się średnio na poziomie 1,62 FWU. W obrębie grup obszarowych analizowanych gospodarstw nakłady pracy były większe w gospodarstwach mniejszych o powierzchni do 20 ha UR niż w gospodarstwach 20–35-hektarowych. W gospodarstwach większych i dużych, o powierzchni powyżej 35 ha UR, nakłady pracy były tylko nieznacznie większe niż w gospodarstwach do 20 ha UR, co wynikało m.in. z ich organizacji produkcji.

Potencjał zasobów kapitałowych w gospodarstwach rolnych stanowią środki produkcyjne trwałe i obrotowe, których wartość obrazują aktywa ogółem. Poziom zainwestowania w zasoby kapitałowe badanych gospodarstw ekologicz-

nych w latach 2007–2009 mierzony wartością aktywów ogółem na 1 ha użytków rolnych był najwyższy w gospodarstwach najmniejszych (do 10 ha UR) i wyraźnie zmniejszał się wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa (tab. 3). Duży wzrost wartości aktywów ogółem we wszystkich grupach badanych gospodarstw w 2009 roku, tj. o ok. 40% w porównaniu do 2008 roku, wynikał przede wszystkim ze wzrostu wartości wycenianej ziemi, a także upraw trwałych i kwot produkcyjnych (włącznie z kosztami ich nabycia).

Organizacja produkcji

Wyniki standardowe FADN nie pozwalają na pełną analizę organizacji produkcji roślinnej w gospodarstwach, ponieważ nie zawierają pełnych danych o strukturze użytków rolnych, co uniemożliwia określenie struktury zasiewów. Możliwe jest tylko odniesienie wybranych grup roślin do ogólnej powierzchni użytków rolnych [Goraj, Mańko 2009].

W zakresie organizacji produkcji roślinnej badanych gospodarstw ekologicznych widoczny jest przede wszystkim mniejszy udział zbóż w powierzchni użytków rolnych, a większy upraw pastewnych, ponieważ gospodarstwa ekologiczne bazują głównie na paszach wytwarzanych we własnym zakresie. W analizowanych gospodarstwach powierzchnia uprawy zbóż ulegała zmianie. W 2008 roku wzrosła w grupie obszarowej do 10 ha UR, a zmniejszyła się w pozostałych grupach, natomiast w 2009 roku było odwrotnie, zmniejszyła się w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR, a wzrosła w pozostałych grupach (tab. 4).

Mniejsze gospodarstwa ekologiczne uprawiają relatywnie więcej owoców i warzyw. Udział plantacji sadowniczych w powierzchni użytków rolnych badanych grup gospodarstw był wyraźnie większy w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR, tj. 5-krotnie niż w omawianych gospodarstwach ogółem, i zwiększał się w analizowanym okresie (z 12,1 do 12,9%). Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa udział plantacji sadowniczych w powierzchni użytków rolnych zmniejszał się. W grupowaniu roślin uprawnych w metodologii FADN istnieje grupa, która ujmuje łącznie powierzchnię uprawy truskawek, warzyw i kwiatów. W badanych gospodarstwach ekologicznych największy udział tej grupy upraw odnotowano w gospodarstwach o powierzchni do 20 ha UR (tab. 4).

Gospodarstwa ekologiczne podejmują produkcję ziemniaków jadalnych, które cieszą się dużym popytem wśród konsumentów. W metodologii FADN ziemniaki jadalne i ogólnoużytkowe są ujmowane w powierzchni uprawy łącznie z roślinami strączkowymi na nasiona, oleistymi, burakami cukrowymi i innymi przemysłowymi. W mniejszych gospodarstwach (do 20 ha UR) w powierzchni uprawy tej grupy roślin ziemniaki miały dużo większy udział niż w gospodarstwach powyżej 20 ha UR, w których z kolei relatywnie więcej uprawiano roślin

Tabela 4

Udział głównych grup upraw w powierzchni użytków rolnych porównywanych grup gospodarstw (%)

Lata	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–35 ha	Powyżej 35 ha
Udział zbóż					
2007	36,5	33,6	38,7	38,1	35,3
2008	35,2	35,4	37,8	34,7	33,7
2009	40,0	33,8	38,1	39,0	43,2
Udział sadów					
2007	2,6	12,1	2,8	1,3	0,6
2008	2,8	12,7	2,6	1,5	0,8
2009	2,8	12,9	2,6	1,8	0,5
Udział truskawek, warzyw i kwiatów					
2007	2,0	5,0	4,4	0,9	0,3
2008	1,9	4,5	4,2	0,9	0,3
2009	2,0	4,8	4,1	1,2	0,2
Udział ziemniaków i pozostałych upraw polowych					
2007	10,6	11,6	9,3	8,9	11,8
2008	11,7	12,0	9,3	13,3	12,6
2009	6,4	10,5	9,7	7,1	2,9
Udział upraw pastewnych					
2007	47,4	35,9	44,1	49,7	51,4
2008	48,0	35,7	45,9	49,1	52,0
2009	47,8	36,3	43,6	50,1	52,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ-PIB.

strączkowych i oleistych. W 2008 roku udział tej grupy upraw w powierzchni użytków rolnych badanych gospodarstw zwiększył się średnio o ok. 10% w stosunku do 2007 roku na skutek wzrostu powierzchni uprawy ziemniaków jadalnych i roślin strączkowych, ale w 2009 roku zmalał o ok. 50% z powodu zmniejszenia powierzchni uprawy ziemniaków oraz znacznego ograniczenia powierzchni uprawy roślin strączkowych i oleistych (zwłaszcza w gospodarstwach powyżej 35 ha UR). W gospodarstwach 10–20-hektarowych w 2009 roku powierzchnia uprawy roślin strączkowych i oleistych zwiększyła się.

W analizowanych gospodarstwach ekologicznych razem największy udział w powierzchni użytków rolnych, tj. ok. 50%, miały uprawy roślin pastewnych stanowiących łąki i pastwiska oraz pastewnych korzeniowych i kapustnych. Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa ich udział w powierzchni użytków rolnych wzrastał (tab. 4).

W zakresie organizacji produkcji roślinnej porównywanych gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych [Komorowska 2011] odnotowano znacznie mniejszy udział zbóż, a większy upraw pastewnych w gospodarstwach ekologicznych. Z pozostałych upraw polowych relatywnie więcej ziemniaków jadalnych, warzyw i owoców uprawiano w gospodarstwach ekologicznych, zwłaszcza o powierzchni do 20 ha UR.

W badanych gospodarstwach ekologicznych razem w latach 2007–2009 obsada zwierząt ogółem mierzona liczbą sztuk przeliczeniowych LU⁵/100 ha UR kształtowała się na poziomie 52–53 sztuk i jest to poziom właściwy, zapewniający samowystarczalność paszowo-nawozową [Tyburski, Żakowska-Biemans 2007]. Największą obsadę zwierząt odnotowano w grupie obszarowej do 10 ha UR, co wynikało z relatywnie dużego udziału trzody chlewnej i drobiu w pogłowie zwierząt tej grupy obszarowej, natomiast jej spadek wiązał się ze spadkiem pogłowia trzody chlewnej, który odnotowano we wszystkich grupach gospodarstw. Najmniejszą obsadę zwierząt wykazano w gospodarstwach o powierzchni powyżej 35 ha UR, co wiązało się z relatywnie większym udziałem bydła w pogłowie zwierząt ogółem, a także niższą jakością gleb, ale tylko w tej grupie obszarowej obsada zwierząt z roku na rok zwiększała się (tab. 5).

W strukturze pogłowia zwierząt ogółem analizowanych gospodarstw ekologicznych razem największy udział (ponad 40%) stanowiły krowy mleczne i ich udział w pogłowie zwierząt z roku na rok zwiększał się. W obrębie grup obszarowych największy odsetek bydła mlecznego wykazano w gospodarstwach o powierzchni powyżej 35 ha UR (ponad 60% w 2009 roku), następnie w małych gospodarstwach do 10 ha UR (ponad 45% w badanym okresie). Udział pozostałego bydła w pogłowie zwierząt ogółem omawianych gospodarstw ekologicznych razem także wzrastał w analizowanym okresie (z 27,8 do 31,8%), a największy odnotowano w grupie obszarowej 20–35 ha UR (ok. 43% w 2009 roku), następnie w gospodarstwach o powierzchni powyżej 35 ha UR (ok. 34% w 2008 roku). W badanym okresie pogłowie bydła zarówno mlecznego, jak i pozostałego wzrastało, w tym bydła mlecznego w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha i powyżej 35 ha UR, a pozostałego bydła w gospodarstwach od 10 do 35 ha UR.

Pogłowie owiec i kóz w analizowanych gospodarstwach ekologicznych razem stanowiło średnio niespełna 5% ogółu pogłowia. Największy odsetek owiec i kóz utrzymywano w gospodarstwach 20–35-hektarowych (ponad 13%), a najmniejszy w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR (0,2% ogółu pogłowia). Odsetek pogłowia trzody chlewnej w badanych gospodarstwach ekologicznych razem wyraźnie zmniejszał się (z 17,8% w 2007 roku do 11,5%

⁵LU – jednostka przeliczeniowa zwierząt według metodyki FADN, równoważna 1 krowie mlecznej lub wybrakowanej albo bykowi w wieku 2 lat i więcej.

Tabela 5

Obsada zwierząt i struktura pogłównia w porównywanych grupach gospodarstw

Lata	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–35 ha	Powyżej 35 ha
Obsada zwierząt ogółem w LU/100 ha UR					
2007	53,4	75,7	69,9	59,3	36,3
2008	52,0	71,0	63,5	57,7	38,4
2009	52,7	67,1	63,6	57,2	39,8
Obsada zwierząt ogółem na 1 ha powierzchni paszowej w LU/1 ha					
2007	0,96	1,50	1,05	0,92	0,81
2008	0,98	1,53	1,02	0,99	0,84
2009	0,87	1,28	0,94	0,96	0,72
Udział krów mlecznych w pogłówniu zwierząt ogółem (%)					
2007	42,4	45,4	33,7	29,1	57,8
2008	43,8	46,1	36,5	28,6	57,6
2009	44,5	46,5	35,5	29,0	60,3
Udział pozostałego bydła w pogłówniu zwierząt ogółem (%)					
2007	27,8	23,4	23,2	34,5	31,5
2008	31,5	26,3	26,7	40,8	33,8
2009	31,8	25,6	28,9	42,8	32,1
Udział owiec i kóz w pogłówniu zwierząt ogółem (%)					
2007	4,8	0,2	2,7	13,4	4,7
2008	4,8	0,2	2,6	13,4	4,6
2009	4,6	0,2	2,6	13,8	4,1
Udział trzody chlewnej w pogłówniu zwierząt ogółem (%)					
2007	17,8	21,4	28,9	16,7	3,5
2008	13,2	16,8	23,3	11,0	2,3
2009	11,5	15,5	20,8	8,2	2,1
Udział drobiu w pogłówniu zwierząt ogółem (%)					
2007	2,6	6,6	4,1	0,3	0,0
2008	2,2	6,4	3,5	0,4	0,0
2009	2,4	7,6	3,2	0,5	0,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ-PIB.

w 2009 roku). Najwięcej trzody chlewnej utrzymywano w 10–20-hektarowych gospodarstwach i odnotowany spadek pogłównia w tym okresie wyniósł 8,1 pkt. proc. (z 28,9 do 20,8%). Przyczyna ograniczania chowu trzody chlewnej w gospodarstwach ekologicznych tkwi w uwarunkowaniach ekonomicznych produkcji żywca wieprzowego [Nachtman, Żekało 2011], tzn. rosnących kosztach produkcji i niekorzystnych warunkach sprzedaży (zbyt niskich cenach).

W strukturze pogłównia zwierząt ogółem badanych gospodarstw ekologicznych razem odnotowano ponad 2-procentowy udział drobiu. Najwięcej drobiu

utrzymywano w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR. Udział drobiu w tej grupie obszarowej wzrósł w analizowanym okresie o 1 pkt proc. (z 6,6 do 7,6%), natomiast w gospodarstwach o powierzchni powyżej 35 ha UR nie odnotowano pogłowia drobiu.

Wyniki ekonomiczne

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego⁶ stanowi opłatę zaangażowania czynników wytwórczych w procesy produkcji. W badanych gospodarstwach ekologicznych ogółem w 2008 roku dochód z gospodarstwa rolnego nieznacznie wzrósł w stosunku do roku poprzedniego (w przeliczeniu na 1 ha UR obniżył się, ponieważ przeciętna powierzchnia UR zwiększyła się w tym okresie), natomiast w 2009 roku odnotowano jego spadek na skutek pogorszenia wyników produkcyjnych. W gospodarstwach o powierzchni do 20 ha UR poziom dochodu z gospodarstwa rolnego obniżał się, co wiązało się głównie z pogorszeniem wyników produkcji roślinnej w tym okresie, a w pozostałych gospodarstwach ulegał zmianie w zależności przede wszystkim od poziomu wyników produkcji zwierzęcej w danym roku.

Syntetyczny rachunek wyników analizowanych grup obszarowych gospodarstw ekologicznych w latach 2007–2009 przedstawiono w tabeli 6. Zauważalne jest to, że zmiany w organizacji produkcji powodowały zmiany w poziomie kosztów i wyników produkcyjnych kształtowanych w głównej mierze przez poziom cen poszczególnych produktów w danym roku. W obrębie analizowanych gospodarstw widoczna jest wyraźna tendencja, że wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa obniża się wartość produkcji w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych. W każdym roku badane gospodarstwa, wraz ze wzrostem ich wielkości, ponosiły niższe koszty materiałowe działalności produkcyjnej przeliczone na 1 ha UR, które w metodyce FADN są określane jako „zużycie pośrednie”. Pozostałe koszty, w przeliczeniu na 1 ha UR, także malały wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa, oprócz wzrostu kosztów zewnętrznych czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału) w grupie obszarowej powyżej 35 ha UR, wynikającego ze wzrostu kosztów dzierżawy użytków rolnych (ponad 60% powierzchni UR gospodarstw tej grupy obszarowej było dzierżawione).

Poziom uzyskiwanych wyników produkcyjnych i kosztów produkcji w poszczególnych grupach obszarowych omawianych gospodarstw w badanych latach ma swoje odzwierciedlenie w wynikach ekonomicznych mierzonych wielkością nadwyżki wartości produkcji nad kosztami materiałowymi w przeliczeniu

⁶ „Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego” to kategoria dochodowa według metodyki FADN, określana w niniejszym opracowaniu w skrócie jako „dochód z gospodarstwa rolnego”. Odpowiada dochodowi rolniczemu netto z uwzględnieniem dopłat do działalności gospodarstw rolnych.

Tabela 6

Rachunek wyników porównywanych grup gospodarstw ekologicznych (zł/ha UR)

Wyszczególnienie	Razem	Do 10 ha	10–20 ha	20–35 ha	Powyżej 35 ha
2007					
Produkcja ogółem	3 035	5 364	4 441	2 682	1 740
Koszty materiałowe	1 486	2 515	2 227	1 264	864
Nadwyżka wartości produkcji nad kosztami materiałowymi	1 549	2 849	2 214	1 418	876
Amortyzacja	551	1 063	750	518	317
Koszty zewnętrznych czynników produkcji	320	461	277	106	384
Podatki	159	207	227	207	92
Dopłaty	1 206	1 638	1 183	1 108	1 146
Dochód z gospodarstwa rolnego	1 753	2 790	2 191	1 762	1 232
2008					
Produkcja ogółem	2 914	5 219	3 962	2 002	1 981
Koszty materiałowe	1 578	2 335	2 304	1 233	1 053
Nadwyżka wartości produkcji nad kosztami materiałowymi	1 336	2 884	1 658	769	928
Amortyzacja	607	1 155	821	549	352
Koszty zewnętrznych czynników produkcji	396	823	354	176	386
Podatki	117	255	126	97	81
Dopłaty	1 470	1 938	1 513	1 491	1 312
Dochód z gospodarstwa rolnego	1 714	2 600	1 931	1 490	1 425
2009					
Produkcja ogółem	2 726	4 308	3 687	2 002	1 923
Koszty materiałowe	1 527	2 189	2 137	1 240	1 052
Nadwyżka wartości produkcji nad kosztami materiałowymi	1 199	2 119	1 550	762	871
Amortyzacja	629	1 137	851	551	372
Koszty zewnętrznych czynników produkcji	373	596	364	132	401
Podatki	97	202	121	118	46
Dopłaty	1 522	1 844	1 491	1 539	1 439
Dochód z gospodarstwa rolnego	1 645	2 039	1 763	1 522	1 495

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ-PIB.

na 1 ha UR (tab. 6). Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa poziom tejże nadwyżki obniżał się, co wiązało się przede wszystkim z organizacją produkcji, szczególnie roślinnej, analizowanych grup gospodarstw. Wahania poziomu omawianej nadwyżki ekonomicznej w badanym okresie w poszczególnych grupach analizowanych gospodarstw odzwierciedlają głównie wpływ koniunktury w rolnictwie na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych.

Wpływ polityki rolnej na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych przejawia się w realizowanych dopłatach do ich działalności. Dopłaty oraz podatki dotyczące działalności produkcyjnej i inwestycyjnej gospodarstw są ujmowane przy obliczaniu dochodu z gospodarstwa rolnego. Dopłaty do działalności produkcyjnej gospodarstw ekologicznych obejmują jednolitą płatność obszarową oraz dopłaty do ekologicznych upraw polowych, plantacji wieloletnich, ogrodniczych i trwałych użytków zielonych. W badanych gospodarstwach ekologicznych poziom dopłat do ich działalności wzrastał w kolejnych latach, natomiast wyniki produkcyjne na ogół pogarszały się, dlatego dopłaty w coraz większym stopniu kształtowały poziom dochodu z gospodarstwa rolnego. W grupie obszarowej 20–35 ha UR w latach 2008–2009 dopłaty pokrywały minimalnie koszty produkcji i tworzyły dochód z gospodarstwa rolnego.

Z porównania gospodarstw ekologicznych z konwencjonalnymi [Komorowska 2011] wynika, że gospodarstwa ekologiczne o powierzchni do 20 ha UR uzyskały nieco niższy poziom produkcji, ale przy zarazem niższych kosztach materiałowych osiągnęły wyższą nadwyżkę wartości produkcji nad kosztami materiałowymi niż konwencjonalne. Przyczyna tkwi w wyższych cenach ekologicznych produktów roślinnych.

Podsumowanie

W obrębie badanych gospodarstw ekologicznych w latach 2007–2009 widoczna jest wyraźna tendencja, że wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa obniża się wartość produkcji i wielkość dochodu z gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych. Wynika to przede wszystkim z organizacji produkcji, szczególnie roślinnej. W mniejszych gospodarstwach w powierzchni użytków rolnych większy udział miały pracochłonne uprawy warzyw, owoców (truskawki, maliny, porzeczki, jabłka) i ziemniaków jadalnych, zatem wytwarzanie produktów, za które rolnicy uzyskują relatywnie wyższe ceny w porównaniu do cen produktów konwencjonalnych.

W większych gospodarstwach ekologicznych, zwłaszcza o powierzchni powyżej 35 ha UR, odnotowano mniejszą obsadę zwierząt ogółem, co wiązało się z relatywnie większym udziałem bydła w pogłowie zwierząt, a także niższą

jakością gleb. Produkcja żywca wołowego, cielęcego i mleka w gospodarstwach ekologicznych jest bardziej ekstensywna i zarazem mniej wydajna niż w konwencjonalnych, natomiast uzyskiwane ceny za żywiec wołowy, cielęcy, a także wieprzowy, drobiowy oraz mleko nie rekompensują niższej wydajności produkcji i kosztów ekologicznych metod wytwarzania tych produktów. Rolnicy nie uzyskują wyższych cen za ekologiczne produkty zwierzęce, tak jak za ekologiczne produkty roślinne, a to przekłada się na wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw ekologicznych.

Literatura

- GORAJ L., MAŃKO S., 2009: *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*. Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa.
- KOMOROWSKA D., 2011: *Porównanie gospodarstw ekologicznych z gospodarstwami konwencjonalnymi w obrębie grup obszarowych*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Polityka Ekonomiczna, nr 166, Wrocław, s. 312–322.
- NACHTMAN G., ŻEKAŁO M., 2011: *Wyniki ekonomiczne wybranych ekologicznych produktów rolniczych w latach 2005–2009*. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- RUNOWSKI H., 2009: *Tendencje zmian w organizacji i ekonomicznie przedsiębiorstw rolnych – aspekty teoretyczne*. Zeszyty Naukowe SGGW: Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 75, s. 197–210.
- TYBURSKI J., ŻAKOWSKA-BIEMANS S., 2007: *Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- ZEGAR J., 2009: *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym: Raport końcowy*. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju Polskiej Gospodarki Żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, nr 175 (10), IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Production organization and economic performance of organic farms of different size groups

Abstract

The paper presents the impact of production organization on economic performance of organic farms of different size groups. With an increase in farms' size, their profitability measured by the level of income per unit area of agricultural land deteriorates. This results mainly from the organization of crop production, namely undertaking labor-intensive crops of vegetables, fruits and potatoes, primarily in smaller farms.